

ALISHER NAVOIYNING IJODI MAHSULI BO'LGAN NASRIY ASARLARI.

Muhammadiyev Nodir Rustamzoda

Samarqand shahar O'zbekiston-Finlandiya pedagogika institut xodimi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy nazmiy asarlarida obraz qanchalik yuksak mahorat bilan yaratilgan bo'lsa, nasriy asarlarida ham shunchalik fasohat mahsuli ekanligi bilan alohida ajralib turadi. Tarixiy obraz esa ijodkordan alohida mas'uliyat bilan yondashuvni talab qiladi. Chunki unda tarixiy shaxs, uning siyratiga xos eng muhim xususiyatlar, qahramonning ma'rifiy-ruhiy olami badiiy qayta ishlanishi, yuksak badiiyat bilan tasvirlanishi talab qilinadi. Hazrat Alisher Navoiyning "Holoti Sayyid Hasan Ardasher", "Holoti Pahlavon Muhammad", "Xamsat ul-mutahayyirin" kabi asarlarini ayni shu ilmiy muammo - tarixiylik va obrazlilik nuqtai nazaridan o'rganishga bag'ishlanganligi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, nasriy asarlari, "Holoti Sayyid Hasan Ardasher", "Holoti Pahlavon Muhammad", "Xamsat ul-mutahayyirin".

Аннотация: В данной статье великого поэта и мыслителя Алишера Навои отличает то, что образ создан с высоким мастерством в его поэтических произведениях, а также продуктом красноречия в его прозаических произведениях. Исторический образ требует от создателя особого подхода. Потому что в нем историческое лицо, важнейшие черты его характера, интеллектуальный и духовный мир героя обязаны быть художественно обработаны и изображены с высоким артистизмом. Сообщается, что такие произведения хазрата Алишера Навои, как «Холоти Сайид Хасан Ардашер», «Холоти Пахлавон Мухаммад», «Хамсат уль-мутахайирин», посвящены исследованию одной и той же научной проблемы – историчности и образности.

Ключевые слова: Алишер Навои, прозаические произведения, «Холоти Сайид Хасан Ардашер», «Холоти Пахлавон Мухаммад», «Хамсат уль-мутахайирин»,

Annotation: In this article, the great poet and thinker Alisher Navoi is distinguished by the fact that the image is created with high skill in his poetic works, as well as the product of eloquence in his prose works. A historical image requires a special approach from the creator. Because in it, the historical person, the most important features of his character, the intellectual and spiritual world of the hero are required to be artistically processed and depicted with high artistry. It is reported that Hazrat Alisher Navoi's works such as "Holoti Sayyid Hasan Ardasher", "Holoti Pahlavon Muhammad", "Khamsat ul-mutahayirin" are devoted to the study of the same scientific problem - historicity and imagery.

Key words: Alisher Navoi, prose works, "Holoti Sayyid Hasan Ardasher", "Holoti Pahlavon Muhammad", "Khamsat ul-mutahayirin".

Kirish:

Alisher Navoiy ijodining salmoqli qismini uning nasriy asarlari tashkil etadi. Yana shunisi etiborni o‘ziga tortadiki, ulug‘ adib ularni umrining so‘nggi o‘n yili mobaynida yaratgan. Davrning buyuk shoiri va mutaffakkiri sifatida Navoiy nasrning o‘ziga xos xususiyatlarini yaxshi bilgani, uning imkoniyatlari she‘riyatga nisbatan kengroq ekanligini tushunganligi uchun ma‘lum ma‘noda, ma‘lum maqsadlar bilan nasrga murojaat qilgan. Bu maqsadlarning qanday ekanligi xar bir nasriy asarining yozilish sabablari va unda qo‘yilgan masalalarning mohiyatini ochish chog‘ida oydinlashadi. Bu bir tomondan. Ikkinchi tomondan, Navoiyning nasrga bundayin kech qo‘l urishi o‘sha davrlarda hukmron bo‘lgan nazmning nasrdan ustunligi an‘anasi bilan ham izohlanadi. Lekin Navoiy daho san‘atkor sifatida nasrning real hayot mazmunini ancha kengroq va chuqurroq ifodalay olish imkoniyatlariga ega ekanligini tushundi va, asos e‘tibori bilan, prozadan shu ma‘noda foydalanadi.

Alisher Navoiy nasrining umumiy manzarasi quyidagichadir:

1. Ilmiy filologik xarakterdagi asarlar: “Muhokamat ul-lug‘atayn”, “Mezon ul-avzon”, “Majolis un-nafois” “Risoi muammo” (forscha).
2. Memuar-biografik xakterga ega bo‘lgan asarlar: “Hamsat ul-mutahayirin”, “Holoti Sayyid Xasan Ardasher”. “Holoti Pahlavon Muhammad”.
3. Ijtimoiy-falsafiy va didaktik xarakterdagi asarlar: “Mahbub ul-qulub”.
4. Tarix, tasavvuf va din tarixiga oid asarlar: “Vaqfiya”, “Tarixi muluki ajam”, “Nasoyim ul-muhabbat”, “Tarixi nabiyo va hukamo”.
5. Insho san‘ati-epistoliar proza namunasi: “Munshaot”.
6. Devonlarga yozilgan “Debocha”lar, “Nazm ul-javohir” muqaddimasi va epik asarlardagi, qit‘alardagi sarlavhalar.

Alisher Navoiy ana shu asarlarni yaratar ekan, o‘zigacha bo‘lgan sharq nasrining eng yaxshi xususiyatlarini o‘zlashtirib, ularni yanada rivojlantirishga alohida ahamiyat bilan qaradi. Shuning uchun Navoiy nasriy uslubining shakllanishida Avfiy, Nizomiy Aruziy, Sa‘diy va Jomiy kabi fors-tojik adabiyotidagi nasrning taniqli ijodkorlarining ma‘lum ta‘siri va roli bor. O‘sha davrdagi turkiy tilda badiiy adabiyotning forsiy tilidagi nisbatan sust rivoji, qadimiy o‘zbek tili mavqe‘ining quyi ekanligi, o‘zbek tilida aruz haqida ilmiy adabiyotning yo‘qligi va bular bilan bog‘liq qator masalalar Navoiydek madaniyat, adabiyotning jonko‘yari va homiysi uchun shunchaki masalalardan emas edi. Natijada shu bo‘shliqni to‘ldirish ma‘nosida “Mezon ul-avzon” yaratildi. “Muhokamat ul-lug‘atayn” yozildi, “Majolis un-nafois” qalamdan chiqdi, keyinchalik u yana to‘ldirildi. Bulardan birgina “Majolis un-nafois” timsolida shuni

ko‘ramizki, Navoiy bu asari bilan o‘z salaflaridan Avfiyning “Lubob ul-albob”, zamondoshlaridan Davlatshohning “Tazkirat ush-shuaro” va Jomiyning “Bahoriston” (VII ravzasi) idagitazkirachilik ananalarini davom ettirdi va bu sohada katta yangilikni yuzaga keltirib, yangi tazkirachilikka asos soldi. Chunonchi, Navoiy o‘z tazkirasida asosiy e‘tiborni o‘tmish adabiyoti va uning ijodkorlariga emas, balki o‘z davri adabiy hayoti va uning ijodkorlariga qaratdi. Asarda material tanlash, ijod namunalarini keltirish va ijodkor faoliyatini baholashda Navoiy hassos shoir va ulkan adabiyotshunos davrning buyuk gumanisti sifatida ish ko‘rdi. Adabiyotni xalq xizmatiga qo‘yishga intilish, uning mazmundorligi va yuksak badiiyliigi va shu asosda univirojlantirish uchun kurash g‘oyasi asarda bosh xat bo‘lib o‘tadi. “Majolis un-nafois” da birinchi marta ijodkorlarning ma‘naviy qiyofasiga, ahloqiga alohida e‘tibor qilinishi, so‘z san‘atkorlarining ijoddan tashqari ijtimoiy-foydali mehnat bilan shug‘ullanishlariga mamnuniyat bilan, turli kasb egalarining, hunar sohiblarining moddiy qiyinchilik mashaqqatini chekib ijod qiluvchilar, adabiyotga yangi kirib kelayotgan ite‘dodli yoshlar haqida samimiyat va hayri hohlik bilan qarash mayllari tazkiranavislik va adabiyotshunoslikda yangi, ilg‘or ananani boshlab berdi. “Muhokamat ul-lug‘atayn” va “Mezon ul-avzon” kabi asarlarda Navoiy til va tafakkur, qadimiy o‘zbek va forsiy tillarning o‘ziga xos jihatlari, o‘zbek tilining so‘z boyligi, fonetik va stilistik xususiyatlari, o‘zbek tili va adabiyotining forsiy til, forstojik adabiyoti masalalarinig qiyosiy tahlili va buning sabablari, adabiy va tarixiy sharoit, aruz va o‘zbek she‘riyati, o‘zbek xalq she‘riyati va aruz vazni kabi masalalar davr uchun mustasno ahamiyatga molik nazariy va amaliy muammolar yuzasidan fikr yuritadi. Bu asarning o‘ziga xos xususiyatlari, noyob jihatlari Navoiy ijodining realistik ananalari va xalqchiligini yuzaga keltiradi. “Muhokamat ul-lug‘atayn” ning mohiyatini tashkil qiluvchi Navoiyning bosh g‘oyaviy niyati va bu yo‘ldagi amaliy faoliyati Yevropa Renessansining tipik vakili, fransuz shoiri, tilshunosi va davlat arbobi Dyu Belleni (1522-1560) yodga soladi. Navoiyning bu asari Dyu Bellening fransuz tili adabiy normalari haqida baxs yurituvchi ana shu milliy tilda asarlar yaratishga da‘vat etuvchi “Fransuz tili himoyasi va madhi” (1549) nomli nazariy lingvistik traktati bilan hamohangdir. Bu kabi faktlar har bir xalqning o‘ziga xos va qaytarilmas voqeasi sanalgan madaniyati tarixida, jumladan adabiyotida mavjud bo‘lgan boshqa xalqlar madaniyati va adabiyoti bilan o‘xshash bo‘lgan tipologik xususiyatlarni kuzatish imkoniyatini beradi. Navoiy nasriy asarlaridan “Xamsat ul-mutahayyirin”, “Holoti Sayyid Hasan Ardasher” va “Holoti Pahlavon Muhammad” muallif zamonasida madaniy hayotda ulkan rol o‘ynagan mashhur fan va madaniyat arboblari – Abdurahmon Jomiy, Sayyid Hasan va Pahlavon Muhammadlarning ijodiy biografiyalarini yaratish bilan bog‘liq bo‘lib, muallif ular bilan o‘zining har sohadagi hamkorligi, muloqotlari haqida qiziqarli, hayotiy lavhalar orqali so‘z yuritadi.

Xulosa:

Bu uchchala asar o‘zbek tilida yaratilgan yodnoma xarakteridagi nasr namunasi sifatida g‘oyat ahamiyatlidir. Ularda badiiy nasrning ilk unsurlari mavjud bo‘lib, bu hol, ayniqsa, Navoiyning portret yaratish mahoratida yorqin namoyon bo‘ladi. Navoiyning bu asarlarini birlashtirib turadigan, ular uchun umumiy bo‘lgan muhim bir xususiyat bor. U ham bo‘lsa mazkur asarlarning sharq renessansi ruhida yozilganidir. Zeroki ularda insonga, shaxsga hurmat va samimiyat bilan qarash, undagi go‘zal fazilat va yuksak intilishlar ardoqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Muhokamat ul-lug‘atayn. MAT. 20jildlik.— Toshkent:Fan, 2000.[1]
2. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. [2]
3. Alisher Navoiy. Nasoyim ul-muhabbat. MAT. 20 jildlik. — Toshkent: Fan, 2001.[3]
4. Alisher Navoiy. Xamsat ul- mutahayyirin. Holoti Sayyid Hasan ArdasherHoloti Pahlavon Muhammad. Nazm ul-tavoxir. MAT. 10 jildlik. – Toshkent: Fan, 1999.[4]
5. Навоий замондошлари хотирасида. Тузувчи: Б.Ахмедов. -Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1985.[5]